

reči omeniti, nekoliko — rečem — ker bolj natančen popis bi bil neizučnemu nerazumeven.

Kaj nek je arhitektura? To reč mislim najlože razjasniti, ako človeka na priliko vzamem. Kteri človek pravimo, da je lepega života? Mar ne tisti, ki ima vse ude v pravi razmeri? Ravno to velja od stebrovega reda (Säulenordnung); vsi deli cele stebrove stavbe morajo biti eden z drugim v pravi primeri (proporcii) tako, da vsaki del ima svojo pravo mero, da ni ne preširok ne preozek, ne previsok ne prenizek itd.

Kaj se pa sèm in tam po naših cerkvah na deželi vidi? Človeka mora v serce speči, viditi nove dela vse skazene! Že na prvi pogled se vidijo novi altarji vsi neprijetni, ako se jim skozi kožo pogleda, to se pravi, kdor hoče viditi stavbo in ga ne slepijo žive barve in zlata lišp. Če bliže stopi in pogleda, kaj mu je, se vidi, da je steber majhen možicelj z velikim stopalom, tankim vratom in majhno glavo, klobuk (gezims) pa še manjši, preozek, mu ni prav, mu ne gré na glavo — z eno besedo rečeno, cela maškara z lepo pomalano larfo. Tam spet se vidi kaka nova prižnica, pretesna, čeravno na lepem prostoru, napak zasukana, da se ne vé, kje da je lice. Pa kaj prižnica? Kos kmečkega „ganka“ je bolj prav rečeno; gol zaboj s celó malo umetniških izrezlin (Verzierungen). S čem pa si pomagajo ti možje, da je vsa ta reč vendar lepa na videz? Z lepimi živimi barvami in z lišem (Lack). Za marmor najlepša rudeča, zelena višnjeva živa barva, pa liš gori, in to je, kakor pravijo, ponatorni marmor! A! zdaj je pa vse lepo; da! lepo kakor pokvečena deklica. O to nič ne dé, — pa je zala; kako lepo kikljo ima pa „bertah“. Oj kako vsem dopada naj je kmet ali gospod! Žalostna pa gotova resnica; kdor se hoče prepričati, naj le malo sèm in tam po naših cerkvah na deželi pogleda. S tem pa ne rečem, da se celó nič lepih umetniških del ne vidi, ki so, kar je moč, po pravi primeri izdelane. Je tudi takih, pa malo. Uzrok tega, da se premalo porajta na arhitekturo, je pa nevednost v tej reči, od strani napravljavca in od strani delavca, pa tudi znabiti so nekoliko krive stare dela po naših cerkvah, večidel po tako imenovani Blondelnovi šegi izdelane. Ne najde se, če se ena sama cerkev izvzame, v celi deželi, ne en star altar, da bi bil po katerem redu popolnoma izdelan; vidi se, da so se nekdanji podobarji le nekoliko dveh redov držali, rimskega in korintiškega, kar se po samih kapitelih soditi more; v vseh drugih delih stebrovja so pa eni več, eni manj, in nekteri zlo deleč zašli od pravega reda. Po takih starih stavbah je o tej reči nevednega okó zlo omamljeno, da ne razume ceniti dela, prav ali ne prav storjenega. Od tod izhaja, da se še v sedanjih časih, ko se toliko od omikanja govori, tudi o tej reči ne more naprej in se mnogokrat prigodi, da so lepe in izverstne dela od neučenih malo cenjene. S tem se pa duh umetnije pod klop tlači, prevzetno našemljena lišarija pa na prestol ponosno posaja!

O učnem jeziku na goriški gimnazii.

Na Dunaji 4. maja 1861. V listu „Novic“ 1. maja nahajam načert, ki zadeva učni jezik na goriški gimnazii. Veliko se je že o tej zadevi govorilo in se še dandanašnji govori. Da je gosp. pisatelj omenjenega načerta iskren domoljub, da našemu narodu „resničen uspeh na polji prave omike in napredka“ želi, ne dvomim kratko malo ne; da se za naše šolske reči iskreno in močno poteguje, čeravno ni sin goriškega okrožja in čeravno šolske zadeve v njegovu opraviljstvu ne spadajo, mu ne le ne zamerim, marveč ga le še pohvalim, ker kaj uspešnega in koristnega v družtvo človeško vpeljati, je vsakdo poklican. Po pravici se gosp. pisatelj unemu predlogu upira, ki se v goriškem okrožju na tri narode ozira. Ker je tudi meni — kot sinu goriškemu — njeno okrožje prav dobro znano, naj mi je

dovoljeno, besedico pregovoriti, ker vem, da nam vsem trem je: „in necesariis unitas itd.“ načelo. V goriškem okrožju se le dva naroda nahajata, slovenski pa furlanski; kje da bi bili tisti Nemci, ki jih načert iz Gorice 12. dne aprila v „Novicah“ omeni, mi je popolnoma neznan.

Kar gosp. pisatelj načert 20. aprila o učnem jeziku na goriški gimnazii omenja, bi ne utegnilo mnogim dopasti, posebno pa našim furlanom kratko malo ne. Meni celj načert še precej dopada, menim pa, da bi prav ne bilo v zgornji gimnazii — ako je zgornja gimnazija združena z doljno — le slovenski jezik kot učni upeljati. Zakaj, hočem ob kratkem razložiti.

1. Cesar so v diplomu 20. oktobra p. l. ravnopravnost vsem narodom slovesno zagotovili; po tem takem — če se hočemo tukaj le z goriškim okrožjem pečati — ima Furlan s Slovencom enake pravice, kterih mu ne moremo in nočemo vzeti, in tudi okrajšati. Enake pravice za vse! Kako bi pa Furlanu enaka pravica došla, če bi se v zgornji gimnazii le slovenski kot učni jezik rabil?

2. Dobro je znano — če ne vsem, vendar večemu delu prebivavcov našega okrožja — da se slovenska mladina laškega jezika veliko lagleje nauči, kakor pa furlanska našega. Na to bi utegnil reči kdo: „zakaj to? ni mar furlanska glava taka kot naša?“ Da, taka je kot naša, pa vendar vemo, da naši mladenči hitrejšje kaj zapopadejo kot furlanski. O tej reči naj svoje mnenje ob kratkem razložim.

a. Akoravno je Stvarnik Slovincu kot Furlanu in Lahu in družim narodom po enaki osnovi glave stvaril, vendar ni vsakemu človeku enake dušne premožnosti dodelil: tem več, drugim manj, enim za to, drugim za drugo reč. Tako se mi zdi tudi tukaj, da je že v naravi Slovence ležeče, da se ptujih jezikov z manjšim trudom nauči kot Furlan ali Lah. Ozrimo se na goriške deklice ali gospodinje, ki so furlanskega naroda in ktere so siljene pri slovenskih kmeticah to in uno kupovati; kako govorijo mar one slovensko? Ena vpraša kmetico: „kako prodaste kartufule itd.“ Spet druga pride na terg pa vpraša: „jemate prodati osam centa repa za moja gospodar?“ „Ja — pravi prodajavec — imam kakih štiri sto rep, ma jih uucam sam.“ Imenovani človek pridši k svojemu gospodarju mu pové: „je rekla, da jema štiri što repa, ma mu nusa za non itd.“ Tako se kramlja. Da pa predeleč ne zabredem, se verniti hočem k nalogi, ki sem si jo naložil.

b) Slovenska mladost, ki v Gorici šole obiskuje, ima veliko več prilžnosti furlanskega jezika se učiti, kot furlanska našega. Furlanski jezik ji je pa velik pripomoček v laškem se izobražiti, ker mu furlansko „copiam verborum“ pripravi. Dobro vemo, da se v Gorici le furlansko govori in da so se tudi celó Slovinci, ki v Gorici prebivajo — nečem reči vsi brez izjemka, ker imamo tudi lepe izglede pravih in iskrenih Slovincov — pofurlanili. Slovenski mladenči, ki niso iz bližnje okolice mesta, morajo v mestu stanovati. Tri do štiri tedne po navadi govori gospodinja s takim mladim šolarčkom po slovensko; komaj je pa en mesec pretek, kar gospodinja šolarčka vpraša, ko iz šole pripeha: „Žefč, jaristu domandat uè a scula, jastu šabut la lizion itd.“ V šolo hodši tudi malokdaj družega jezika govoriti sliši kot ravno furlanskega. Kako je pa furlančku mogoče slovenski se naučiti, ker te prilžnosti nima in ker, ko kakošnega fantička slovensko govoriti sliši, mu hitro nagajati in njegov materni jezik oponašati začne rekoč med drugim: „cia il sclav senza Dio!“ To je tudi uzrok, da se naši mladeži radi furlanskega poprimejo, da niso zaničevani, in tako pride scasoma, da — žalibog — svoj jezik zanemarijo, se ga celó sramujejo in le furlanščine poprimejo.

c) Tudi vemo dobro, da Slovenci — posebno naši goriški — se furlanskega jezika radi učijo, kakor se tudi družih jezikov radi in čversto poprimejo. Poglejmo pa Furlana; je tudi on do našega jezika tako ljubeznjiv, kot mi do njegovega? Se ga ne brani temveč in ga ne zaničuje?

Da je naš slovenski jezik Furlanu ravno tako in še le bolj potreben kot laški Slovincu, se dobro vé in vsak pameten človek to spoznati mora! . . . Čas je, da! zadnji čas, da bi Furlan spoznal, da tudi našega jezika potrebuje.

Menim tedaj, da bi po vsem prav ne bilo le slovenski kot učni jezik v zgornjo gimnazijo vpeljati.

„Ker ti to ne diši, povej, kaj ti diši?“ — me bo gosp. pisatelj po vsi pravici zavernil. Naj tedaj svoje mnenje o učnem jeziku na goriški gimnazii ob kratkem razložim in pot pokažem, kako da bi se môglo obojnim narodom našega okrožja zadostiti.

Kakor se poslopje od tal zidati začne in ne drugače, tako je treba tudi pri tej zadevi od tal početi in sicer tako-le:

Spodnja gimnazija naj se v verstne razrede (paralell-klassen), kakor je že g. pisatelj omenil, razdeli. V zgornji gimnazii naj pa so slovenski in furlanski učenci združeni in naj se polovica predmetov v slovenskem, polovica pa v laškem jeziku prednaša. Da bodo pa obojni učenci v zgornji gimnazii oba jezika popolnoma razumeli, se mora pri normalnih šolah začeti. Normalne šole so že od zdavnej v verstne razrede razdeljene: v slovenskih razredih naj se vsi predmeti v slovenskem prednašajo, poleg tega pa naj bo Slovincem dolžnost, saj v tretjem in četrtem razredu laškega se učiti. Ravno tako tudi v laškem razredu; zraven laškega naj bo pa tudi Furlanom dolžnost, slovenskega se učiti.

Stopivši v spodnjo gimnazijo naj se ravno tako, v slovenskem vsi nauki po slovensko, v laškem razredu pa vsi po laško učé; zraven tega pa naj se Slovenec laškega uči kot zapovedanega jezika, Furlan pa slovenskega tudi kot zapovedanega.

Potem naj se, kakor sem že omenil, obojni razredi v zgornji gimnazii združijo, in polovica naukov naj se v slovenskem, polovica pa v laškem jeziku prednaša. Po tem takem bodo Slovenci in Furlani oba jezika dobro razumeli. Se vé, da ni mogoče, to preuredbo v enem ali dveh letih uresničiti; sčasoma bi pa utegnilo prav lepo iti in tako bi se v gimnazii mladenči izurili, kateri bi Slovincu in Lahu vstreči mogli.

Ne vem, ali je gosp. pisatelj o zadevi normalnih šol tudi mojega mnenja bil, ko je svoj načrt pisal ali ne. Obračajmo pa mulico kakor koli hočemo, začeti se mora že pri normalnih šolah.

Toliko goriškim Slovincem v prevdarek in pretres.
Vincenci Uidež.

Poziv za prineske spomenika bana Josipa grofa Jelačića.

Od podpisanega odbora je došel vredništvu „Novic“ sledeči poziv z živo prošnjo, naj ga razglasijo tudi po okrajnah slovenskih in nabrane doneske pošljejo odboru. Ustreči tej prošnji, bi bilo najbolj prav, da iskreni častitelji ranjega Jelačića na Štajarskem, drugi na Koroškem, eni v Primorskem vzamejo to reč v svojo skerb in nabrane doneske pošljejo naravnost podpisanemu zboru v Zagreb, krajnski daritelji pa vredništvu „Novic“. Dostavljamo le še to, da so presvitli cesar sami dovolili, naj se darovi naberajo po celem cesarstvu.

Tako-le se glasi izvirni poziv, kolikor zadeva tudi dežele naše:

„Jedna od najlepših kriepostih, koja narode ukrasiti može, jest čuvanje uspomene slavnih muževah svojih, javno priznanje njihovih velečinah. Veliki su muževi upravo na obzorju našem žarke zvezde one, koje treba da sadašnjost štuje, a potomstvo da se u nje ugleda. Gdje se poslanikom ovim boljih višnijeh krugovah nevidjenih nepokloni odanje, gdje se njihovu zvanju visoku neizkaže priznanje, gdje se vlast nesluša, kriepost necieni, tamo su razrovani glavni

temelji sretna življenja u državi, tamo neima ni naroda, nego samo herpe ljudih, koji neznadu za svetinju ni na zemlji ni na nebu.“

„Načelom ovim svetim potaknut želi i narod hrvatsko-slavonski ime svoga Jelačića bana ovjekoviečiti živim postojanim dokazom, ko što ga već oviekoviečiše čini i nastojanja njegova. Usled toga se je ovdje u Zagrebu složio jedan odbor, da sakupi glavnicu, pomoću koje bi se moglo u Zagrebu na Jelačić-tergu pudići velikomu pokojniku pristojan spomenik.“

„Zasluge ovoga velikoga muža nisu na užje samo granice njegove domovine stegnute bile, one se prostiru na svekoliko prostrano carstvo naše; Jelačić ban je podigo barjak svoj za uzčuvanje prestola, za spasenje načela ravnopravnosti i narodnosti svih žiteljah u cielome carstvu, nakane njegove biahu najčistije, duhu vremena shodne i obćemu nastojanju suglasne; izpunjenje željah nezavisi vazda od moći naše.“

„Povodom ovih razmatranjah odbor stalnu goji nadu, da neće poziv svoj na sve žitelje i sugradjane carevine naše bezuspješno upraviti moleći, da plemenitu nakanu našu prinescima svojimi podupru svi, kojim je stalo do sveobćega priznanja sveobćih zaslugah.“

Prineske u tu svèrhu primaju sva c. k. dostojanstva i uredi, c. k. zapovedništva vojena, načelnici obćinah, i uredništva svih slavenskih novinah.

Odbor za podignutje spomenika Jelačića bana. U Zagrebu dne 25. siečnja 1861.

Predsjednik:

Josip baron Šokčević, s. r., ban.

Namiestni predsjednik:

Josip baron Neustädter, c. k. podmaršal.

Karanfil.

Zgodovinska povestica.

Na dvoru cara Ivana je za najbolj vitežkega dvornika slul grof Demeter S. Bil je visoke krepke postave, v očéh mu je žaril ogenj pogumnosti in nevstrahljivosti, ponosno pa vendar prijazno in vljudno njegovo vedenje prikupilo ga je visokim in nizkim; najden je bil v znanostih in umetnostih tadanjega časa; v poslih, ki zadevajo državne reči, se je že večkrat skazal bistrega uma in zdrave pameti. Vse se je čudilo nad njim, in njegove dušne sposobnosti in telesna njegova lepota je privabila še celó mladega careviča Petra, da si ga zbere v ljubega prijatla. Al dolgo ni terpela ta zveza; kmali ju nekaj za zmirom loči, in to bila je lepa, krasnomila, ljubeznjiva knezinja Mihaelovna G. Prelepa deva udá se kmali presrečnemu grofu; mlada zaročnika, od cara bogato obdarovana, hitita radostno k poroki v neko bližnje selo pri Petrogradu; nesrečni carevič pa zapre se tužno in žalostno v svojo samotno sobo; neka tajna otožnost prevzame mu serce, in le po mnogih prošnjah sestre Zofije zapusti sobo svojih bolečin.

Grof S. spozná kmali, da je najbolje, ako se odtegne nevarnim zapeljivostim carskega dvora, in ko je Peter nastopil samovladarstvo cele Rusije, podá se grof s svojo mlado ženko na mejo Sibirsko. Al bleđi angelj smerti reši kmali grofa njegovih skerbí; nemila smert vzame mu lepo Mihaelovno, ki se je ravno razcvela bila v najkrasnišo cvetico, zapustivši mu dragi spomin njune ljubezni, zalega sinčeka Romanov-a, ki je zedinoval z materno miloto očetove prednosti; al ker je zgubil skerbljivo vodnico po raznih viharjih življenja, ga je le oče sam gojil in podučeval, od kterege je res prejel plemenito omiko, pa tudi dosti divjosti tistega časa.

Kmali se je vidilo, da je Romanov prešerin in razujzdan plemič; vsaki deklici je, če je le mogel, nagajal; noben konj mu ni bil predivji, da bi ga ne bil jahal; brez